

Література

1. Васильченко С. Удосконалення законодавства про державну службу як чинник попередження службових злочинів / С. Васильченко // Юридичний Журнал. — 2004. — № 1. — Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=948>.
2. Василевська Т. Українські культурні особливості етики державного службовця / Т. Василевська // Українознавство. — 2008. — № 3. — С. 116–119.
3. Васильев С. Этика государственной службы: политико-философский аспект / С. Васильев, С. Малышев. — Режим доступа : <http://www.tacisrd.ru/doc/chron/ethics.doc>.
4. Оболонский А. В. Бюрократия для XXI века / А. В. Оболонский. — М. : Дело, 2002. — 250 с.
5. Оболенський О. Ю. Державна служба : навч. посіб. / О. Ю. Оболенський. — К. : КНЕУ, 2003. — 400 с.
6. В. Авер'янов. Законодавче регулювання державної служби у світлі завдань упередження та протидії корупції в Україні / В. Авер'янов, О. Андрійко // Право України. — 2008. — № 5. — С. 29–36.

7. Подкопаев С. Етичні засади суддівської поведінки: проблеми нормативного регулювання / С. Подкопаев // Юридичний журнал. — 2006. — № 2. — Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2145>.
8. Осадчук Г. В. У Парламенті черговий кодекс — про етику держслужбовців / Г. В. Осадчук // Юридичний журнал. — 2003. — № 5. — Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=282>.
9. Про боротьбу з корупцією : Закон України від 05.10.1995 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1995. — № 34. — Ст. 5.
10. Про державну службу : Закон України від 16.12.1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 52. — Ст. 5.
11. Третій компонент Порогової програми Корпорації «Виклики тисячоліття» щодо зниження рівня корупції. — Режим доступу : <http://www.mcc-comp3.com.ua>.
12. Этика сотрудников правоохранительных органов / под ред. Г. В. Дубова. — М. : ЩИТ-М, 2002. — 550 с.

Подано до редакції 27.11.2009 р.

УДК 347.1

О. А. Воловик,

*канд. юрид. наук,
доцент,*

*Східноукраїнський національний
університет, м. Луганськ*

ОБ'ЄКТИ ТА СУБ'ЄКТИ КОРПОРАТИВНИХ ВІДНОСИН: НАПРЯМИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Корпоративні правовідносини продовжують приваблювати науковий інтерес представників як цивілістики, так і господарського права. Причиною Тому є неминуче поєднання в корпоративних відносинах майнової та організаційної складової, що не дозволяє безспірно визначити їх галузеву належність і подолати дуалізм поглядів на їх правову природу.

Одним із центральних теоретичних питань будь-якої правової галузі є вчення про правовідношення, яке традиційно розкривається з позицій його елементів.

Теоретичні аспекти корпоративних відносин досліджувалися у працях вітчизняних науковців О. Вінник [1], В. Кравчука [2], І. Саракун [3], І. Спасибо-Фатеевої [4], В. Щербини [5] та ін. Однак проблематиці об'єктів корпоративних відносин не було приділено

достатньої уваги; суб'єктний склад корпоративних відносин також залишається незбалансованим із позицій їх доктринального та легального визначень.

Згідно із теорією права об'єктами правовідношення можуть бути різноманітні блага, можливість використання яких врегульовано правом. За визначенням С. С. Алексєєва, об'єктом правовідношення є матеріальне або нематеріальне благо, стосовно якого виникло правовідношення [6].

У більш широкому розумінні до кола об'єктів правовідносин відносять не тільки речі, але й духовні цінності, поведінку уповноважених і дії зобов'язаних осіб, певний стан або властивість суб'єкта правовідношення.

Отже, об'єктом дослідження є корпоративні відносини в ракурсі їх елементів — об'єктів, суб'єктів і змісту.

© О. А. Воловик, 2009

Метою статті є з'ясування правових проблем об'єктно-суб'єктного складу корпоративних відносин і надання пропозицій щодо їх усунення.

Згідно із ч. 3 ст. 167 Господарського кодексу України (далі – ГК України) [7] під корпоративними відносинами маються на увазі відносини, що виникають, змінюються і припиняються щодо корпоративних прав. Отже, в розумінні ГК України корпоративні права є єдиним об'єктом корпоративних відносин.

Виходячи зі змісту ч. 4 ст. 12 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК України) [8], до корпоративних відносин належать відносини, що виникають між господарським товариством і його учасником (засновником, акціонером), у тому числі учасником, який вибув, а також між учасниками (засновниками, акціонерами) господарських товариств, які пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням і припиненням діяльності такого товариства, крім трудових спорів.

Отже, якщо в першому випадку ознакою корпоративних відносин є їх безпосередній об'єкт – корпоративні права, то у другому – суб'єктний склад і загальний об'єкт у вигляді можливих статусів діяльності товариства.

Визначення змісту корпоративних прав у діючому законодавстві міститься в декількох нормативних актах.

Відповідно до ч. 1 ст. 167 ГК України корпоративні права – це права особи, частка якої визначається у статутному фонді (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, також інші правомочності, які передбачені законом і статутними документами.

Згідно із п. 1.8 ст. 1 Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» корпоративні права – право власності на статутний фонд (капітал) юридичної особи або його частку (пай), включаючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, а також активів у разі її ліквідації відповідно до чинного законодавства, незалежно від того, чи створена така юридична особа у формі господарського товариства, підприємства, заснованого на власності однієї юридичної або фізичної особи, або в інших організаційно-правових формах [9].

Як зазначає В. Кравчук, різниця між визначеннями корпоративних прав у розумінні зазначених нормативних актів полягає в тому, що Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» пояснює цю категорію через конструкцію права власності (на статутний капітал або його частку), а ГК України – через сукупність прав особи, що володіє часткою у статутному капіталі [2, с. 257].

Із зазначених нормативних актів вбачається, що окреслений ними зміст корпоративних прав не є вичерпним (він «у тому числі»), бо припускається його встановлення нормами спеціальних законів, які стосуються окремих видів підприємств, а також локальними актами або договорами згідно установчих документів (статуту або засновницького договору). Це підтверджується також положеннями ч. 2 ст. 88 ГК України, ч. 2 ст. 116 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [10].

У залежності від цього О. Вінник пропонує розділяти корпоративні права на *основні*, які притаманні учаснику будь-якої господарської організації (курсив авт. – О. В.), *спеціальні*, які пов'язані з певною організаційно-правовою формою або виключним видом діяльності організації, та *локальні*, які передбачені установчими документами [1, с. 181–182]. Схожі думки висловлювали й інші автори, пропонуючи класифікувати корпоративні права на: а) основні, у т. ч. загальні та конкретизуючі; б) за належністю учасників до певної організаційно-правової форми товариства; в) додаткові, у т. ч. установчі та права, які встановлені в позастатутних документах товариства [3, с. 16].

Правомочності, які входять до складу корпоративних прав, неоднорідні й включають до себе як майнові, так і організаційні права. До *майнових* правомочностей відносяться: право на участь у формуванні статутного фонду підприємства, право на участь у розподілі прибутку та отримання дивідендів, право розпорядження корпоративними правами, право на отримання частини майна при ліквідації підприємства. До складу *організаційних* належать право на участь в управлінні підприємством, право на отримання інформації про його діяльність та ін.

Відповідно до ст. 100 ЦК України особистим немайновим правом учасника є *право участі* в товаристві, яке не може окремо передаватися іншій особі; з правом участі пов'язане право учасника на вихід із товариства. Слід визнати, що, декларувавши право участі як немайнове, законодавець проігнорував необхідність його відповідності певним ознакам особистого немайнового права, як то: відсутність економічного змісту, неможливість втрати такого права внаслідок відмови або позбавлення, довічність володіння, невідчужуваність (ст. 269 ЦК України). Виходячи з цього, слід погодитися з думкою про спірність і штучність положень ст. 100 ЦК України щодо особистісної немайнової природи права участі [2, с. 258; 11, с. 4].

Право на вихід є *організаційно-майновим* правом, оскільки лише за умови здійснення певної організаційної дії виникає право на отримання компенсації вартості частки учасника у статутному капіталі. Право на вихід надається згідно із законодав-

ством учасникам господарських товариств (крім акціонерних) і об'єднань підприємств.

Згідно зі ст. 177 ЦК України об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага. Отже, чи можна віднести корпоративні права до складу об'єктів цивільних прав?

Існує думка про належність корпоративних прав до такого всеохоплюючого об'єкта цивільних прав, як майно – сукупності майнових прав і обов'язків [2, с. 262]. Однак такий підхід уявляється спірним, бо зовсім не наявність в учасників обов'язків, поряд із власне корпоративними правами, визначає характер таких прав (так, праву власності також кореспондують обов'язки власника нести витрати з утримання свого майна, ризики випадкової загибелі та ін). Саме організаційна складова у структурі корпоративних прав діє підстави стверджувати про більш широку, у порівнянні з майновою, природу корпоративних прав.

На погляд І. Саракун, корпоративне право, як сукупність об'єктивних прав, виступає об'єктом цивільного правовідношення лише в поєднанні із речовим (майновим) компонентом [3, с. 15].

Комплексний характер корпоративних відносин, як вважає В. Щербина, вносить певні корективи в розуміння об'єкта зазначених правовідносин і дає підстави вважати об'єктами корпоративних правовідносин не лише об'єкти, зазначені у ст. 177 ЦК України, але й управлінсько-господарські (організаційні) дії або утримання від вчинення зазначених дій (наприклад, не розголошення комерційної та конфіденційної інформації про діяльність товариства) [5, с. 239].

Серед російських дослідників проблематики корпоративних відносин також висловлюється думка про те, що корпоративні права не вміщуються у «прокрустове ліжко» об'єктів цивільних прав. При цьому під об'єктом корпоративних відносин пропонується розуміти управління та ведення справ корпорації [2], або, у площині цього підходу, організацію діяльності (забезпечення функціонування) юридичних осіб корпоративного типу [12, с. 8].

Різноманіття та суперечливість поглядів на корпоративні відносини та корпоративні права засновані на прагненні «перетягнути ковдру» – чи то на користь цивілістичної, або господарсько-правової природи цих відносин (прав). Однак зазначені методи навряд чи задовольняють сучасним практичним і теоретичним очікуванням від наукових досліджень. Більш того, неможливість уніфікації підходів до дефініції «корпоративні права» пояснюються простою причиною – очевидною наявністю двох значень у цього поняття.

Корпоративні права, зазначає С. Кравченко, слід розглядати в більш широкому сенсі – не тільки як об'єкти, а і як зміст корпоративних правовідносин [11, с. 4].

Принципова різниця між цими становищами корпоративних прав, вважає І. Спасибо-Фатєєва, полягає в тому, що у другому випадку (тобто, якщо корпоративні права є змістом корпоративних правовідносин) має йтися про порядок здійснення їх носієм права на участь у загальних зборах, на отримання частини прибутку (дивідендів) тощо. Саме в цьому аспекті зазвичай йдеться про корпоративні відносини. В іншому випадку (якщо корпоративні права є об'єктами права, а отже йдеться про укладання з ними право чинів) вони прирівнюються до звичайних речей – у цьому разі складаються традиційно цивільні правовідносини [4, с. 32].

Отже, корпоративні права слід розглядати у двох значеннях: а) як частка у статутному капіталі з комплексом правомочностей і б) як окремі правомочності, які належать власникові корпоративних прав.

Відповідно до цього у першому випадку конструкція корпоративних прав є наближеною до права власності й більш адекватно розкривається у визначенні корпоративних прав згідно із Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» і (стосовно акцій) відповідає ч. 2 ст. 194 ЦК України. Корпоративні відносини, об'єктом (предметом) яких є корпоративні права в такому значенні, виникають із приводу набуття, відчуження чи позбавлення частки/акцій (купівля-продаж, спадкування, звернення стягнень кредиторів тощо).

У другому випадку корпоративні права, як окремі правомочності, фрагментарно складають зміст відповідних корпоративних правовідносин – збоку учасників (засновників, акціонерів), що є стороною таких відносин. Це відбувається, зокрема, у відносинах, що виникають між учасниками підприємств – у процесі ведення справ повного або командитного товариства, де кожний з учасників по відношенню до процесу управління товариством є уповноваженим суб'єктом, а по відношенню до волі більшості – зобов'язаним; між учасниками (акціонерами) та товариством – в процесі реалізації права на скликання позачергових зборів або права на отримання інформації. Але об'єктом зазначених корпоративних відносин зі змістовним (а не об'єктивним) наповненням корпоративними правами є інші блага – прагнення ефективної діяльності товариства, у т. ч. шляхом термінового впливу на процеси управління, або поінформованість учасника про справи товариства, яка має значення для прийняття певних рішень та ін.

Визначення корпоративних прав, яке надане ст. 167 ГК України, є скоріше доктринальним, яке хоча й розкриває їх зміст, але не визначає правового

режиму з позицій майнового обороту, що створює певні проблеми у практичній площині. З цим пов'язані термінологічні проблеми із визначенням кола корпоративних відносин і спорів, що з них виникають.

У контексті ч. 4 ст. 12 ГПК України слід визначити, що корпоративні права можуть бути об'єктом обох груп відносин – як за участю товариства та учасників (придбання та відчуження/позбавлення акцій/ часток), так і за участю учасників (купівля/ продаж та інші способи відчуження акцій/часток). Але корпоративними правами не обмежується коло об'єктів відносин за участю цих учасників, бо вони можуть виникати і з іншого приводу, про що було наведено вище (змістовне наповнення корпоративних відносин корпоративними правами).

Отже, поняття об'єктів корпоративних відносин не звужується лише до корпоративних прав (у їх значенні як частки у статутному капіталі з комплексом правомочностей), бо одним із критеріїв корпоративних відносин, згідно легального та доктринального визначень, є також їх суб'єктний склад.

Доктринальне визначення кола суб'єктів корпоративних відносин є більш широким від легального, бо містить такого суб'єкта, як орган/органи управління товариства. Останні, як відомо, не мають статусу суб'єкта права, а згідно цивілістичної доктрини є частиною юридичної особи, через яку відбувається формування та виявлення волі останньою. Тому використання терміну «суб'єкти» відбувається у цьому випадку лише в розумінні суб'єктів правовідносин.

Отже, що може бути об'єктами відносин за участю органів товариства?

В якості відповіді на це питання можна назвати *поведінку уповноважених та/або дії (у т. ч. результати дій) зобов'язаних суб'єктів*. Такі відносини виникають у процесі реалізації прав (обов'язків) учасників і компетенції органів (посадових осіб) підприємства. Наприклад, у процесі реалізації права на вихід учасника із товариства з обмеженою відповідальністю (ТОВ) між ними і товариством виникає правовідношення, об'єктом якого є дія загальних зборів (зобов'язаного суб'єкта) з розгляду/задоволенню наміру учасника (уповноваженого суб'єкта) щодо виходу та затвердження розміру виплати вартості його частки. Інший приклад – у процесі реалізації компетенції ревізійної комісії між нею та виконавчим органом виникає правовідношення, об'єктом якого є дія виконавчого органа (зобов'язаного суб'єкта) з надання комісії (уповноваженому суб'єкту) всіх необхідних для перевірки матеріалів, документів і пояснень.

Але яке практичне значення має виокремлення зазначеного суб'єкта внутрішніх корпоративних відносин, з'ясування об'єктів відносин за його участі та надання таким відносинам законодавчо-

го регулювання, яке іноді уявляється досить ретельним (для внутрішніх відносин)? Це запитання поки що залишається риторичним, хоча, безсумнівно, потребує відповідей.

Таким чином, внаслідок проведеного дослідження можна дійти до наступних висновків:

1. До визначення корпоративних прав у науці та законодавстві фактично застосовуються два підходи, які розкривають подвійне значення цього терміну: а) корпоративні права як *частка* у статутному капіталі, яка засвідчує (надає) *комплекс* правомочностей; б) корпоративні права як *окремі* правомочності, що належать власникові таких прав.

2. Об'єктом корпоративних відносин можуть бути корпоративні права у значенні частки у статутному капіталі; такі відносини мають переважно майнову природу. У другому значенні корпоративні права фрагментарно наповнюють зміст корпоративних відносин за участю учасників (засновників, акціонерів).

3. Подвійність значення (та, відповідно, правового режиму) корпоративних прав має бути визнана на законодавчому рівні, в єдиному нормативно-правовому акті, з метою усунення проблем при застосуванні. Отже, пропонується:

доповнити ч. 1 ст. 167 ГК України новою редакцією наступного змісту: «До корпоративних прав як частки у статутному капіталі з комплексом правомочностей застосовується правовий режим майна»;

ч. 3 ст. 167 ГК України викласти у наступній редакції: «До корпоративних відносин належать, зокрема, ті, що виникають, змінюються і припиняються щодо корпоративних прав».

4. Корпоративні права, як основний різновид об'єктів корпоративних відносин, складаються з комплексу майнових і організаційних правомочностей; їх склад не є універсальним, а обумовлений організаційно-правовою формою підприємства.

5. Ефективність правового регулювання внутрішніх корпоративних відносин за участю органів товариства (підприємства) потребує доктринальної зміни правових уявлень про зазначеного суб'єкта правовідносин.

Література

1. Вінник О. М. Господарське право : курс лекцій / О. М. Вінник. – К. : Атіка, 2004. – 287 с.

2. Кравчук В. М. Корпоративне право. Науково-практичний коментар законодавства та судової практики / В. М. Кравчук. – К. : Істина, 2005. – 720 с.

3. Саракун І. Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / І. Б. Саракун ; Науково-дослідний інститут приватного

права і підприємництва Академії правових наук України. — К., 2008. — 20 с.

4. Спасибо-Фатеєва І. В. Корпоративні відносини й корпоративні спори / І. В. Спасибо-Фатеєва // Юридичний радник. — 2007. — № 6. — С. 28–33.

5. Щербина В. С. Суб'єкти господарського права / В. С. Щербина. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 264 с.

6. Алексеев С. С. Общая теория права : в 2 т. Т. 1 / С. С. Алексеев. — М. : Юрид. лит-ра, 1986. — 360 с.

7. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11. — Ст. 462 (зі змін. та допов.).

8. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 6. — Ст. 56 (зі змін. та допов.).

9. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 22.05.1997 р. № 283/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 27. — Ст. 181 (зі змін. та допов.).

10. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435 // Офіційний вісник України. — 2003. — № 11. — Ст. 461 (зі змін. та допов.).

11. Кравченко С. С. Юридична природа права учасників господарських товариств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / С. С. Кравченко ; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К., 2007. — 19 с.

12. Рожкова М. А. Корпоративные отношения и возникающие из них споры / М. А. Рожкова // Вестник Высшего арбитражного суда Российской Федерации. — 2005. — № 9. — С. 71–75.

13. Зурабян А. А. Корпоративные отношения как вид гражданских правоотношений : автореф. дис. на соиск. науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 / А. А. Зурабян ; Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. — М., 2008. — 20 с.

Подано до редакції 12.11.2009 р.

УДК 339.138:347.7(477)

Т. О. Степанова,
*канд. екон. наук,
доцент,*

О. С. Квілінський,
аспірант,

Донецький національний технічний університет

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВИХ ЗАСАД ФРАНЧАЙЗИНГА В УКРАЇНІ

У даний час, як і раніше, проблемним місцем економічної системи України залишається малий бізнес, а саме його розвиток і відносно низька частка його участі в загальній структурі господарювання у порівнянні із країнами з розвинутою ринковою економікою. Незважаючи на те, що у всіх державних планах стратегічного розвитку (міських, регіональних, загальнодержавних) визначено заходи, що віддають належне важливості цього сегменту економіки, у першу чергу як стабілізуючого фактора соціального середовища регіону і країну в цілому.

У свою чергу, збільшення кількості суб'єктів малого підприємництва не привело до бажаного результату збільшення частки їх участі в загальному обсязі реалізації продукції. Таким чином, усе більше економістів різних рівнів і форм керування схиля-

ються до думки, що сам по собі малий бізнес розвиватися сьогодні не може. З огляду на всі переваги цієї форми господарювання та самостійну значущість для національної економіки в порівнянні з великим бізнесом не можна не відзначити, що останній має на сьогодні низку вагомих аргументів на свою користь, таких як можливість швидкої концентрації капіталу, здійснення ефективного контролю над ринками різних сфер і форм діяльності, можливість лобіювання власних інтересів в органах законодавчої та виконавчої влади і багато чого іншого.

Одним із перспективних напрямів розвитку малого підприємництва є організація взаємовигідного співробітництва з великим бізнесом при створенні оптимальних умов для розвитку і підтримки таких взаємин з боку держави. Однією з таких схем

© Т. О. Степанова, О. С. Квілінський, 2009